

מכתב

הַסְתַּלְקוֹת מוֹהַרֵּנ"ת

וּמְצוּרָה לְזָהָה

שִׁיחוֹת וְסִפּוּרִים מֵעֵינַי הַסְתַּלְקוֹתוֹ

מְלַקֵּט מֵתוֹךְ סֵדֶרֶת הַסְּפָרִים

שִׁיחַ שְׂרָפֵי קָדֵשׁ





זכרון עולם בהיכל ה'

לעדי עד יוחק בספר החסיד המופלא והמופלא במעשיו ומידותיו, הוא הגבר הקים עולה של הדפסת ספרי רבינו ומסד נפשו כל ימיו להשקות ולהרוות צמאונם של ישראל מאוצרותיו של רבינו הקדוש הנגמ"ח במחשבה דיבור ומעשה כתב הדפיס והפיץ אלפים ורבות ספרי קודש מתורת רביה"ק ותלמידיו

אברהם נחמן שמחה

הרה"ח רבי **זוויצהנדלדל** זצ"ל

מייסד אגודת "משך הנחל" להדפסת והפצת ספרי מוהר"ן מברסלב זצ"ל
נלב"ע ביום כ"ד אדר ב' תשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.



נדפס בארץ ישראל על גיר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת ח"ו - Printed In E. israel

בתי כנסיות, ישיבות, ספריות, בתי כלא וכדו המעוניינים לקבל חינם את ספרי מוהר"ן מברסלב זצ"ל יפנו במכתב בקשה בדואר לכתובת דלהלן:
כנור"כ ניתנת אפשרות להנציח בספרים שמות יקיריהם שהלכו לעולמם

דובר פרטים נא לפנות אגודת משך הנחל ת.ד. 5719 ירושלים 91056
טלפון 02-627-3120 פקס 02-626-2579
לתרומת קודש עבור הדפסת ספרי רבינו"ל ניתן להפקיד בבנק הדואר מס' חשבון 7-37621-4

©

copyright

שיח שרפי קודש - תש"פ

כל הזכויות שמורות הן על פי דין תורה והן להבדיל עפ"י החוק הבינלאומי, ואנו אוסרים בכל תוקף כל אופן של הדפסה, צילום והעתקה, תרגום, איכסון במחשב, וכל כיוצא בלי רשות מפורשת בכתב מהמלכה"ד, ואין הספר נמכר אלא על מנת הני"ל וכן שלא ייעשה בו שימוש שלא כדיון, ושארית ישראל לא יעשו עוולה

הסתלקותו

תקנא

אמר המסדר: מתבת "גם" וכו', וגם ענין חל המועד - כתב מורי ורבי בעל המחבר הנה שני ימים קדם הסתלקותו, בעת חלשתו הגדולה, אף על פי כן התגבר בכל כחותיו וכתב מה שהשיג אז; כי זאת ראינו עין בעין, שמחו היה דבוק בהתורה עד הרגע האחרונה של הסתלקותו, שנסתלק ביום ששי ערב שבת קדש פרשת ניגוש, עשרה בטבת שנת תר"ה לפרט קטן, וראינו בעינינו שקיים מאמר חכמינו ז"ל (ברכות סג.) "זאת התורה אדם פי ימות וכו'" (במדבר יט יד) - שחייב אדם לעסק בתורה עד יום מותו, כי עוד כמעט ברגע האחרונה של הסתלקותו שמענו ממנו חדושי תורה, אף לא היה בכחו לכתב עוד, ואפלו לדבר כל מה שהיה במחו לא היה באפשר.

וכך אמר בפרוש בזה הלשון, בעת שנכנסו עם הנרות שהכינו אז לכבוד שבת, וכשראה אותם נתלהב מאד, ומגדל התלהבותו הורם מעט ממטתו ונשאר מושב מעט - והתחיל לומר בהתלהבות נוראה מאד בזה הלשון: "נרות של שבת! נרות של שבת!" - ואמר זאת בהתלהבות נוראה כמה וכמה פעמים; וגלה לנו אז תורה נפלאה מענין הנרות דקדשה, וכלל כלם בפרוש נר שבת ונר יום טוב ונרות של חנכה וכו' וכו'. ואחר כך אמר אז: "יש לי עתה בזה תלי תלין של הלכות, אף אין לי כח לדבר יותר"; ובמעט זמן קצר, לערך שעה, נסתלק.

א. הוא רבי נחמן טולטשינער ז"ל.

ב. ראה להלן בחלק ג' סימן תנ"ד שיחה שנאמרה גם כן באותה עת. (רל"י).

מה נאמר, מה נדבר, אוי לנו על שברנו, נחלה מכתנו; אבל זאת נחמתנו, ואשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו, שזכינו לירש ממנו תורות וחדושים כאלה וכאלה, אשרינו!:

[ליקוטי הלכות ראש חודש ז, בסופה]

תקנב

...ובשעה שדבר מזה לא הבינו עדין תכלית המכון כל כך, עד אחר שראו שנסתלק ביום זה עצמו - אז הבינו למפרע קצת פונת דבריו הקדושים ו"ל עד היכן מגיעים; וכן היה, שתכף אחר הסתלקותו של מורנו רבי נתן התחילו להתפשט ולהתגבר הגזרות של למוד נערי ישראל כתבם ולשונם בכתבי ספריהם שהם ה'שקאליס', וההכנסה על זה היה שהטילו מס על ישראל לשלם בעד הדלקת נר של שבת, שמזה דבר גם כן ביום הנ"ל סמוך להסתלקותו, ורמז שנוגע גם כן לענין מאמר זה הנ"ל (ליקוטי קמא סי' סא), וכמבאר קצת בהלכות ראש חודש הלכה ז', גם הגזרה של שנוי המלבושים, ועוד כהנה וכהנה, והרוח סערה של האפיקורסות הולך וסוער בכלליות ובפרטיות מה שאי אפשר לבאר כלל.

אך זאת נחמתנו בענינו (מלשה"כ תהלים קיט נ), מאחר שרואין שנתקמו ראש דבריו - בודאי בעזרת השם יתקמו כל דבריו הקדושים ו"ל (ע"י מכות כד:), שהספרים הקדושים הבנויים ומיסדים על יסוד אמונת חכמים בשלמות, בפרט הספרים הקדושים הבנויים על יסוד התגלות הדעת וחדושי תורתו של רבנו הקדוש אור האורות וצ"ל - המה יעמדו בעזרתנו סלה, ולא יאשמו כל החוסים בו (לשה"כ תהלים לד כג).

[פרפראות לחכמה סימן סא]

❖ תקנג ❖

וכן אחר כך, כשנמלאו ימי תלמידו [מוהרנ"ת], הייתה הסתלקותו בהשגת התורה הזאת (ליקוטי קמא סי' סא), והרבה להזהיר אז מאד על מצות ההדפסה והפתיכה, כמאמר הפתוב הנ"ל (קהלת יב יב) "עשות ספרים הרבה אין קץ", (גם נראה ומבאר מדבריו בעל פה, שהוא הצדקה אשר גדלה כמו כן חיוביה ורוממותה וכו'):

[ביאור הליקוטים סימן סא אות מח]

❖ תקנד ❖

...פי גם מפל זה תבין מרחוק על אודות אשר בליל השבת שבגמר החנכה, והוא השבת האחרון שהיתה לו בימי חייו הקדושים, עסק אז מוהרנ"ת ו"ל בתפלת יום הכפורים, שהוא בפעלת הסלח נא' השיף לזה; ואחר כך נגש ונתעלה (ונסתלק במאור רבו) ביום נא"ו פרשת ויגש, ויצאה נשמתו בח'נון המרבה לסלח שבמספר שמו הקדוש (כי התבות "חננון המרבה לסלח" עולות כמספר שמו 'נתן'):

[חכמה ותבונה סימן א]

❖ תקנה ❖

כאשר נשמע ונראה גם בעת יציאת נשמתו הקדושה, שעד נשימה האחרונה כפל ושלש "חננון המרבה לסלח" פעמים אין מספר (כן שמעתי מאבי הרני כפרת משכבו ומשאך האנשים שעמדו בעת הסתלקותו, שאף על פי שאמר אז עוד איזה דבורים מעטים, אבל עקר אמירתו לא היה רק זאת); והמגיד מראשית אחרית סבב גם אליו קריאת השם בסודות נשגבות ועצומות, ועל כן בעניות דעתי חשבותי

גם שמו הקדוש ז"ל, וראיתי כי הוא במספר "חנן המרבה לסלח"
מכון ממשי:

[כוכבי אור, חכמה ובינה אות ט"ל]

תקנו

קודם הסתלקותו, אמר מוהרנ"ת לאנשי שלומו אודות המחלקת
הגדולה עליו: "פון אים איז געבליבן פלעשלאך, און פון מיר
איז געבליבן ספרים מיט אסאך 'אידן'!" - "מהם נשארו בקבוקי יין
שרף (דהינו ששותים 'לחיים' ביום היארצייט לזכרו), וממני נשארו
ספרים וחרבה מקרבים שנעשו ליהודים על ידי!":

ג. ראה לעיל סימן קס"ה כל העניין בארוכה; ולהלן חלק ג' סימן תצ"ב.
ד. ראה ב'ליקוטי הלכות' יין נסך ד' אות ו': "מי שקובע עצמו על היין בכל יום, ושותה
הרבה בערב ובבוקר בכל ימות החול, עד שבא כמה פעמים לידי שכרות גם בימי החול,
ולא די להם בכל זה, כי אם שחולקים מאוד על הצדיקי האמת והנלווים אליהם, וחורקים
שינם עליהם מאוד בכל מיני התנגדות וליצנות, עד שמתירין דמם ממש - על זה נאמר
'אל תרא יין כי יתאדם' (משלי כג לא) - שאחריתו דם ממש (ראה סנהדרין ע.), שמתירין
לשפוך דם ישראל הכשרים. וזהו (משלי שם פסוק כט) 'למי אוי, למי אבוי, למי שית, למי
פצעים חינם, למי חכלילות עיניים?' - 'למאחרים על היין וכו'" (שם פסוק ל), שמרבים
מחלוקת מאוד בישראל, עד שבאים לידי הכאות ופצעים חינם, ומשחיתים ומריבים
ומתלוצצים מאוד מכל דרכי הכשרים האמיתיים ההולכים בדרכי אבותינו ורבותינו
הקדושים אשר מעולם. ועל זה נאמר (משלי כ א) 'לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא
יחכם', 'כל שוגה בו, היינו אפילו מי שהוא איש כשר קצת, ואינו מתעורר תיכף על ידי
שתיית היין לליצנות גמור, רק ששוגה בו, שעל ידי השתייה הוא שוגה וטועה עצמו עד
שמהפך האמת, ועל ידי זה הוא דובר סרה על יראי ה' האמיתיים, כי נדמה לו שנטו מן
האמת חס ושלום, אבל כל טעותו ושגגתו בא על ידי ריבוי היין ששותה בכל יום, ועל כן
בוודאי גם הוא לא יחכם, בחינת 'כל שוגה בו לא יחכם', כי לא זכה בשתייתו לראש ומוחין
וחכמה, רק להיפך כנ"ל, בחינת 'לא זכה' - נעשה רש' (סנהדרין שם), אין עני אלא מן הדעת
(נדרים מא.), בחינת 'לא זכה' - משממו' (יומא עו.), שנתערב ונשתומם דעתם עד שמדברים
ומחפים דברי שקר וכזב כאלה על צדיקי אמת וכשרים וישרים ותמימים הנלווים אליהם";
וב'עלים לתרופה' במכתב מאור ליום ה' בחוקותי שנת תקצ"ב: "ברוך השם יתברך אין לנו

❁ תקנו ❁

בַּשַּׁבָּת הָאֲחֵרוֹנָה לְפָנַי פְּטִירְתּוֹ שֶׁל מוֹהֲרַנְ"ת, בְּעֵת הַסְּעוּדָה הַשְּׁלִישִׁית, הִיָּה קָשָׁה לוֹ בַּתְּחִלָּה לִּזְמַן הַלְכָהּ לְדַרְכּוֹ, מִחֲמַת הַחֹלְאָת; וּלְבִסּוֹף עָזְרוּ הַשָּׁם יִתְבָּרַךְ, וְאָמַר 'הַלְכָהּ' הַמְיֻסְדֶּת עַל הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה "חֲדַי רַבִּי שְׁמַעוֹן וְכוּ'" (ליקוטי קמא סי' סא) הַמְדַבְּרֶת הַרְבֵּה מֵעֲנִין אֲמוֹנַת חֲכָמִים^ה. אַחַר כֵּן הִחְלוּ הַקְּהָל לְהַתְּפִיל מְעָרִיב, וְאָז הִתְגַּבְּרָה הַחֹלְאָת

להתבייש מפניהם כלל בעניין המחלוקת הזו, כי לא עלינו תלונתם כי אם על ה' ועל תורתו הקדושה, ועל הצדיק האמת, צדיק יסוד עולם, אשר כל בית ישראל נשען עליו. יאחזו הם דרכם להרבות בשתייה ובשכרות ולהרבות ימיהם בחגים, ואנחנו בשם אלהינו נזכיר להרבות בתורה ותפילה ואמירת תהלים והתבודדות, ולשמוח בה' ובתורתו ובהצדיק האמת, ונראה דבר מי יקום"; ושם במכתב מיום ד' ויצא שנת תקצ"ו: "גְּעֻלּוּיָבֵט אִיז הַשָּׁם יִתְבָּרַךְ אִז מִיר רִיִּסֵן נִיט קִיין הִיילִיגֶע סְפָרִים, און מִיר לְעֵרְנֶען נָאך זײ; בְּרוּךְ הַשָּׁם מֵעַתָּה עִפְעַס צו לְעֵרְנֶען. גְּעֻלּוּיָבֵט אִיז הַשָּׁם יִתְבָּרַךְ אִיךְ הָאב אִיךְ שׁוֹיִן גְּעֵגְעֵבֵן אַ גּוֹטֵעַ יְרוּשָׁה אויף אִיבִיג, קִיין 'עֲשׂוֹר' אִין דָּער וועלט קָאן אַזוי אַ יְרוּשָׁה נִיט לָאָזן. מִיר הָאָבֵן זִיךְ בְּרוּךְ הַשָּׁם גְּאָרְנִיט צו שְׁעַמְעוֹן" - ("תהילה לאל שאין אנו קורעים שום ספרים קדושים, ואנו אף גם לומדים אותם; ברוך ה' יש משהו ללמוד. תהילה לאל כבר נתתי לכם ירושה טובה לנצח, אשר שום עשיר שבעולם לא יכול להשאיר ירושה כזו. אין לנו ברוך ה' בכלל במה להתבייש"); ושם במכתב מיום א' ר"ח אלול תקצ"ט: "אני חפץ ומשתוקק רק להאמת לאמיתו, כי סוף כל סוף יבוא יום פקודתי, וההכרח לשכוב על הארץ, וחרסים יניחו על העיניים, והגוף יתבלה בהקבר ויהיה נעשה עפר רימה ותולעה; ואם כי הוא חרפה וליצנות עתה לדבר מזה, ובפרט כמו שנתרבה עכשיו חסידים 'חכמים' שיודעים חכמות המזיגה בחכמות נפלאות, וכמו שכתוב (ישעיה ה כב) 'הוי גיבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר' - אך ברוך השם שהפליא חסדו עימי שידעתי כל סוד חכמות אלו - אבל הם שקר וכזב, הבל נידף וכו' (מלשה"כ משלי כא ו), וסוף כל סוף ההכרח ליתן דין וחשבון וכו'. וכל עיקר הרעש והקטיגוריא הגדולה שעלינו הוא מחמת זה שרבינו הגדול זצ"ל רוצה להחיות מתים ופגרים ממש, שנפלו בדעתם מריבוי עוונותיהם העצומים כפגרים ממש, כאשר גם אנכי בעניי יודע מעט בזה, מכל שכן וכל שכן הוא ז"ל בעצמו; וכל הרעש הגדול שעלינו - הכל רק בשביל זה". [רבי פישל ברנשטיין, דיין בירושלים שהיה מנכדי החולקים, התבטא פעם שרואים זאת במוחש, איך שמהמתנגדים נשאר ארון עם בקבוקי יין שרף - "אַ שְׁאֲנֵק מִיט פֿלֶעשְׁעֶר", ואילו מחסידי ברסלב נשארו אוצרות. (רל"י)].

ה. ראה לעיל סימן תע"ב (בהערה) שהחל מאות י"א בהלכות ראש חודש הלכה ז' חיברה מוהרנ"ת לקראת חנוכה תר"ה [וראה שם בסוף ההלכה: "אמר המסדר: מתיבת 'גם' עד כאן,

על מוהרנ"ת וּנְחַלֵּשׁ מְאֹד, וּמְחַמֵּת בֵּן לֹא הָיָה יְכוּל לְהַמְשִׁיךְ לְהַתְּפַלֵּל אֶז עִם הַצְּבוּר, וְהִכְרַח לְצֵאת מִבֵּית הַמְּדַרְשׁ תְּכַף אַחֲרֵי 'בְּרִכּוֹ' לִילֵף לְבֵיתוֹ לְהַתְּפַלֵּל שָׁם לְבִדּוֹ, וּכְשֶׁנִּגַּשׁ לְדַלֵּת בֵּיתוֹ עָבַר לְפָנָיו אֶחָד מֵאֲנָשֵׁי שְׁלוֹמְנוֹ שֶׁשָּׁמוֹ הָיָה רַבִּי יַעֲקֹב; אָמַר לוֹ מוהרנ"ת: "יַעֲנֵקֶל, אֵי יָא גָאט פִּירֵט אויס?!!" - "יַעֲקֹב, נִכּוֹן שְׁהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ גּוֹמֵר וּמְנַצֵּחַ?!!" - בְּהַתְּכַוְּנוֹ עַל כֵּךְ שָׁאַף בְּתַקָּה חֲלִישׁוֹתוֹ הַגְּדוּלָה עָזְרוּ ה' יִתְבָּרֵךְ וְזָכָה לְחֲטוּף וְלוֹמַר 'הִלְכָה' לְפָנָי אֲנִשִּׁי שְׁלוֹמְנוֹ מִתּוֹךְ קִשֵּׁי גְדוּל כְּזֶה:

תקנח

בְּמוֹצָאֵי הַשַּׁבָּת פְּרֻשֵׁת מְקֵץ, הִיא הַשַּׁבָּת הָאַחֲרוֹנָה לְחַיָּיו, בְּכֹה מוהרנ"ת בְּכִיָּה גְדוּלָה בְּשַׁעַת הַהִבְדָּלָה, כְּמִסְפָּר בְּמִכְתָּב הַהִסְתַּלְקוֹת (ראה לקמן סי' תקעב) וְאֵז בְּאֲמָרוֹ "הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח, וְלֹא אֶפְחָד" (ישעיה

וגם עניין חול המועד המובא באות נו"ן - כתב מו"ר בעל המחבר הזה שני ימים קודם ההסתלקותו].

ו. ראה ב'חיי מוהר"ן' סימן קפ"ח: "כשנסעתי עימו לאומאן בסוף ימיו, ודיבר עימי על העגלה דברי תנחומין, כמה שיחות נאות קדושות מאוד המחייב את הנפש מאוד, והבנתי מדבריו הקדושים גודל הרחמנות של השם יתברך, וסוף כל סוף יגלה השם יתברך האמת, ויטיב אחריתנו וכו' - אז עניתי ואמרתי לפניו בהתעוררות הלב: 'אף על פי כן השם יתברך יגמור כרצונו!' - 'גָאט וועט פֿאַרט אויספֿירן!'; השיב לי בלשון תמיחה: 'מה הוא זה שאתה אומר שהשם יתברך יגמור? הלא השם יתברך גומר תמיד!' - 'וואס איז ער וועט אויספֿירן? גָאט פֿירט תמיד אויס!"; וכן הוא ב'עלים לתרופה' במכתב מיום ד' תצוה שנת תקצ"ה: "גָאט פֿירט תמיד אויס!".

ז. ראה במכתב ההסתלקות (לקמן סימן תקע"ב): "ובמוצאי שבת קודש פרשת מקץ נכנס ל'שלוש סעודות', ואמר תורה על פרשת מקץ, ועל הסוף התורה אמר פירוש על משנה (אבות פ"א מ"ו) 'עשה לך רב וקנה לך חבר', ואמר כך: 'עשה לך רב', ואם אין אתה יודע מי הרב - 'וקנה לך חבר', פירוש: תתחבר את עצמך להקולמוס; ואמר הנ"ל בזה הלשון: 'מֵעַן דַּאָרְף זַיַּן מְקַרֵּב זַיַּין צוֹ אֵיין רַבִּי, און אַז סַע נִיט דַא קִיין רַבִּי - אִיז מֵעַן זַיַּן מְחַבֵּר צו דַעַר פֿעַן', ואחר כך אמר הבדלה בבכיה גדולה. ובאמצע הלילה נחלש עד למאוד, ובכל יום גברה חולשתו".

יב ב) - חזר פעמים רבות על התבות "ולא אפחד": "ולא אפחד, ולא אפחד, ולא אפחד, ולא אפחד וכו'":

תקנט

לפני הסתלקותו ראה מוהרנ"ת בחלומו את רבנו כשהוא אויז בידו את הספר הנשרף; בקש מוהרנ"ת מרבנו שילמד עמו בספר הזה, והשיב לו רבנו: "פאר דעם דארפסטו שוין קומען צו מיר" - "עבור זה הנף כבר צריך לבוא אלי" - הינו עבור דבר גדול פזה.

כשספר זאת מוהרנ"ת לפני אנשי שלומנו, ענה ואמר: "אף על פי שהייתי מפחד מחלום זה, מפל מקום היות שאמר לי פעם רבנו גאט איז מיט דיר, שרעק זיך ניט!" - 'ה' עמה, אל תפחד! (חיי מוהר"ן סי' שעא)^ט - על פן התחזקתי ואינני מפחד עוד!": (נשמע באומאן מפי אנשי שלומנו)

תקס

אור ליום ששי ערב שבת קדש שקדם הסתלקותו, בקש מוהרנ"ת שיקראו לפניו את שתי המעשיות הראשונות שבספר 'ספורי

ח. ראה להלן סימן תקע"ב במכתב סיפור הסתלקות מוהרנ"ת: "וקודם לזה סיפר חלום, שהחלום הזה מרמז על הסתלקותו".

ט. זה הלשון שם: "אמר לי: 'האתה תהיה במרה שחורה? אתה מחוייב להיות בשמחה תמיד!'; בפירוש אמר לי כן: 'דו זאלסט נאך זיין אין דער מרה שחורה? דו ביסט מחייב משנה פרייליך צו זיין!'. גם אמר לי: 'דו זאלסט זיך לאזן אראפוארפון?!' - ('שאתה תניח את עצמך ליפול?!'). גם אמר לי: 'סע וועט זיך נאך טאן; ברודער, האלט זיך!' - (עוד יעבור; אחי, אחוז עצמך!). גם אמר לי: 'ה' עימך וכו', 'שרעק זיך ניט!' - ('אל תפחד!'); וראה עוד 'עלים לתרופה' במכתב ממוצאי שבת שירה תקצ"ה: "ובפרט שרבינו ז"ל אמר אלי בפרטיות גאט איז מיט דיר, ביי דיר, שרעק דך ניט!"; וראה עוד שם מכתב מיום ו' ערב שבת קודש בלק שנת ת"ר; ליקוטי תנינא סימן ז' אות ז', ושם סימן ס"ח.

י. אמנם יצוין שאת מעשה החלום הזה לא שמענו מרבי אברהם ב"ר נחמן אשר כל דבריו הם דברי קבלה. (רל"י).

מעשיות', וכשהגיעו לסיום המעשה השני, בתבות: "ואתה בן המלך, נלכה ונסעה לבתינו; ושבנו לביתם" - "קום אהער, לאמיר אהיים פארן; האבן זי זיך אומגעקערט אהיים" - צנה שיחזרו עוד ועוד על התבות הללו; ואחר כך בסמוך נפטר לבית עולמו":

תקסא

בחיי מוהרנ"ת היה נוהג רבי נחמן טולטשינער לבוא אליו בכל שבת שניה, הינו ששבת אחת שקה בביתו - ושבת אחת אצל מוהרנ"ת. והנה באותה שבת האחרונה לחיי מוהרנ"ת היה אמור רבי נחמן לפי סדר מנהגו לשהות בביתו שבטולטשין, אולם באמצע השבוע בא אליו אחד מאנשי שלומנו והודיעו בכאב: "מוהרנ"ת שוכב חולה מאד בביתו, ואיך שוהה אתה כאן בטולטשין?!" - ונתעורר על ידי זה, והלך תכף לרבי יצחק בן מוהרנ"ת שדר אף הוא בטולטשין, וצנה ואמר לו: "סע אתה לאביך תכף ומיד, ואני אבוא אחריו". ונסע רבי יצחק תכף, ורבי נחמן טולטשינער הגיע אחר כך לפני שבת, ושמש את מוהרנ"ת ביום הסתלקותו שקה בערב שבת פנודע:

תקסב

שאלו את מוהרנ"ת מה יהיה אחר הסתלקותו, "מי יהיה המנהיג?" - "ווער וועט זיין דער פירער?", והשיב: "דער וואס שטופט ארויס מיינע פאמעניטצעס וועט אויך קענען פירן דאס אייגענע" - "זה הדוחף החוצה את דללי המים שלי יוכל גם בן להנהיג הלאה"

כפי שהנהגתי אני"י - וכונן בזה על רבי נחמן טולטשינער שהיה אצלו כמו משמש פשוט; ו"נוצר תאנה יאכל פריה" (משלי כז יח):

תקסג

ביום הסתלקותו היה מוהרנ"ת מתאנח מאד; אחר כך אמר לאנשי שלומנו: "וואס מיינט איר קרעקטן איה, ווייל איה האב ממעט געווען אין תורה ותפלה? ניין! וויפל איה האב געקענט - האב איה געהיט די צייט; נאר ווער ווייסט צו איה האב יוצא געווען דאס תמימות פון דעם רבי'ן?! - "על מה חושבים אתם שאני מתאנח, על כך שמעטתי בתורה ותפלה? לא! עד כמה שיכלתי - שמרתי על הזמן; אולם מי יודע אם יצאתי ידי חובת התמימות של רבנו?!":

יב. ראה גם בשיחות וסיפורים' סימן מ"ד: "כי הוא [רבי נחמן טולטשינער] אשר אמר עליו מוהרנ"ת ז"ל בפני רבי אהרן בן רבי אברהם חיים מאומאן בזה הלשון: 'אני מכין את הכל עם העט, ואחר כך יוכל גם רבי נחמן טולטשינער להנהיג את הגלגל' - 'איה גרייט צו אלצדינג מיט דער פֿען, דער נאך וועט נחמן טולטשינער אויף קענען פירן דאס רעדל".

יג. ראה במדרש רבה במדבר פרשה י"ב סימן פ"ט: "ויהי ביום כלות משה וגו'" (במדבר ז א) - הדא הוא דכתיב 'נוצר תאנה יאכל פריה וגו'', מדבר ביהושע שהוא שימש את משה, כמה דתימא (שמות לג יא): 'ומשרתו יהושע בן נון נער, לא ימיש מתוך האוהל".

יד. עיקר הכוונה בזה, שמוהרנ"ת לא וויתר עד נשימתו האחרונה לצאת ידי חובת התמימות ופשיטות' שהורה לנו רבינו, וכאומר: רוצה אני רק את האמת הזאת, רק את האמת הנצחית הזאת של רבינו שהיא אמת לדורי דורות, עד ביאת המשיח. ואי אפשר לנו לצייר בדיבור איך נראה תמימות אמיתית, מה שראינו עוד מהזקנים באומאן שהכירו את מוהרנ"ת ז"ל, שאור התמימות היה מאיר על פניהם, ועכשיו לא נמצא כזאת; ועוד בזמננו באומאן כבר היו אומרים לנו הזקנים דאז, שאם היו נמצאים עתה עימנו הזקנים מדור העבר - לא היו מכירים כבר את העניין של רבינו, שהוא דרך של תמימות ופשיטות, שפלות ודרך ארץ בין אדם לחבירו, עד שאין ניתן לצייר זאת. ובשבת נחמו האחרון באומאן, כשאמר אז רבינו התורה של 'פראסטיק' (ליקוטי תנינא סימן עח), אמר אז כמתגעגע: "איי, איי, פֿראסטיק"; והפירוש הפשוט של 'פראסטיק' - הכוונה לאיש תמים ופשוט, אשר מקיים את עצותיו הקדושות של הצדיק בלי שום חכמות כלל, ורבינו אשר

תקסד

מוהרנ"ת הסתלק כידוע בעיר ברסלב בערב שבת קדש, יום עשרה בטבת שנת תר"ה, והובא לקבורה במוצאי שבת קדש; ואף על פי שהיו יכולין להזדרז לעשות הקבורה מבעוד יום, עוד קדם פניסת השבת (ועל אף שבבית מוהרנ"ת היו נוהגין כמנהג בית רבנו להדליק גרות של שבת שעתיים קדם הלילה^ט), אלא שמחמת שידעו אנשי שלומנו שאמר פעם מוהרנ"ת^ט "דער ישוב הדעת פון דעם עולם, אפלו בשעת מען איז שוין א נפטר, אבער מען איז נאך דא - איז אויף דער ישוב הדעת מער גרעסער ווי אין קבר" - "ישוב הדעת בזה העולם, אפלו בעת שהאדם כבר נפטר, מכל מקום היות שעדין לא נקבר והוא נמצא עדין כאן - איז ישוב דעתו גדול יותר מאשר אחרי הקבורה" - על כן לא הזדרזו כדרך הזריזות הנהוגה בשאר נפטרים".

זכה למעלה זאת של 'פראסטיק' בתכלית השלימות, הוא מלמד אותנו שזה האדם שהוא איש צדיק וקדוש, ויחד עם זה הוא בעיני רוחו גם כן 'פראסטיק' - זה הדבר חשוב מאוד מאוד שם למעלה. והבעל דבר' רוצה להכניס בלב אנשי שלומנו חכמות גם בעיני רבינו ז"ל, לאבד מהם את החן האמיתי של רבינו ז"ל, שדרכו היא רק דרך של תמימות ופשיטות בלבד. ואנשי שלומנו היו אומרים שכשמגיעים בתפילת ראש השנה לתפילה "עוד יזכור לנו אהבת איתן וכו'" - היו מכוונים בתיבות "ובזכות התם" על רבינו הקדוש, שהוא האיש תם' המבואר ממנו ב'סיפורי מעשיות' במעשה מחכם ותם (מעשה ט), שאף על פי שזה ה'תם' ידע לשונות ונהיה שר גדול על כל השרים וכו', אף על פי כן המשיך להתנהג רק בתמימות ובפשיטות, וזה הדבר חשוב מאוד שם למעלה - "פלעגן אונזערע לייט זאגן, ביי 'ובזכות התם' האט מען אינזין דעם רבין, דאס איז דער תם וואס איז געווארן דער גרויסער מיניסטער, ער האט דאך שוין געקענט לשונות, ער האט אלעס געקענט, אבער געפירט האט ער זיך נאר 'בתמימות ופשיטות', דאס איז זייער גרויס". (רל"י).

טו. ראה לעיל חלק א' סימן ש"א.

טז. להלן חלק ג' סימן קס"א, עיין שם, וראה לעיל סימן קי"ז בהערה.

יז. וזאת מלבד המבואר בדברי הפוסקים שאין מזדרזין אצל גדולים (ראה שו"ע יו"ד סימן

ובליל שבת התפללו אנשי שלומנו קבלת שבת בבית הכנסת הצמוד
 לחדרו של מוהרנ"ת ששם היה מנח, ורבי אהרן הרב
 מברסלב קבל שבת גם הוא עמיהם; ואמר אז רבי אהרן לאנשי
 שלומנו: "דאס האבן מיר אלע געוואוסט, בשעת ווען דער רבי האט
 געזאגט 'ויהושע בן נון מלא רוח חכמה פי סמך משה את ידיו
 עליו' - האט ער אים געמיינט!" - "זאת ידענו כלנו (הינו גם שאר
 תלמידי רבנו), שבעת שאמר רבנו (בליקוטי תנינא סי' ז) את הפסוק (דברים
 לד ט) 'ויהושע בן נון מלא רוח חכמה פי סמך משה את ידיו עליו'
 - התפון בזה על מוהרנ"ת!"¹; ואמר עוד: "ער איז געקומען
 שפעטער פון אלע - און געמאכט בעסער פון אלע" - "הוא התקרב
 אחרי כלנו - והצליח ועשה טוב יותר מכלנו" וכו'": (רבי לוי יצחק
 שמעה מרבי אברהם ב"ר נחמן)

תקסה

מורנו רבי נפתלי שהיה דר באומאן, ולא ידע כלל מהתגברות חליו
 האחרון של מוהרנ"ת אשר מת בו, ראה באותו ליל שבת
 בחלומו איך שמוהרנ"ת רץ מהרה, ושאלו: "וואו אהין לויפסטו?" -
 "להיכן הנה רץ?", והשיב לו מוהרנ"ת: "איך? גלייף צום רביין!" -

שנ"ז ס"ב ובשר"ך שם); גם מובא שאצל צדיקים אין עונש של 'חיבוט הקבר' אף שלא באו
 לקבורה באותו יום (עיין שער הגלגולים הקדמה כג). (רל"י).

יח. התורה בליקוטי תנינא סימן ז' על הפסוק "כי מרחמם ינהגם" נאמרה בשבת חנוכה
 שנת תק"ע, היא השנה האחרונה לימי חייו של רבינו הקדוש ז"ל, ורימז בה רבינו את סמיכת
 ידיו על מוהרנ"ת ז"ל; ועיין עוד בזה ב'פרפראות לחכמה' ליקוטי קמא סימן ו' אות ט"ו
 וסימן ס"א אותיות י"ז י"ח; ובערך 'ידי הכתיבה וידי הסמיכה', לעיל מסימן קנ"א והלאה.

יט. מוהרנ"ת התקרב לרבינו תיכף לאחר כניסתו של רבינו לברסלב, בחודש אלול תקס"ב,
 והיה מהצעירים שבתלמידי רבינו, אשר מרביתם התקרבו אליו עוד בהיותו במעדוועדיווקע
 ובזלאטיפאליע. (רל"י).

"אני? ישר אל רבנו!"; ודאג מזה מאד רבי נפתלי, כי הבין שפרמזים
לו בחלום אודות הסתלקות מוהרנ"ת:



היה רבי אברהם בן רבי נחמן מדבר מענין חלומו זה של רבי נפתלי,
שמזה רואים איך שזכה מוהרנ"ת להזדרז ולבוא אל רבנו הקדוש
עוד לפני הקבורה, שהרי קבורתו הייתה פאמור רק למחרת, במוצאי
שבת.

גם היה רבי אברהם אומר שתקף ומיד פשהתקרב - זכה מוהרנ"ת להיות
בבחינת "ישר אל רבנו", שלא הותר במהותו ובפעמותו דבר זולת
מה שקבל מרבנו, ולזה היה נתון כל מחו ונדעתו, ועל כן גם שם, בעלמא
דקשוט, זכה לילף מיד "ישר אל רבנו!"^כ - "רבי נתן איז געווען בחייו
גלייף צום רביין, נאר דער רבי און אלץ צום רביין גלייף, און ער האט
נישט געלאזט ביי זיך גארנישט חוץ דעם רביין, ממילא דא אויף דער
וועלט איז דער מ'ח געווען דער רבי, איז ער דארטן אויף געגאנגען
'גלייף צום רביין'!" : (רבי לוי יצחק שמעה מרבי אברהם ב"ר נחמן)



כ. וראה להלן בערך 'רבי יהושע מזשערין', שציווה רבינו למוהרנ"ת לנסוע לזשערין
ולמסור לרבי יהושע פיתקא עם שם של שש אותיות, אשר באמצעות שם זה יוכל רבי
יהושע לבוא לרבינו אחר הסתלקותו; ומוהרנ"ת שם בזכרונו שם זה, וכשדיבר מוהרנ"ת עם
רבינו בענין השמות שמסר לו, כי כן היה דרכו לספר כל ענייניו לרבינו, אמר לו רבינו:
"דאס איז נישט פאר דיר" - "זה לא עבורך" - ומיד שכח מוהרנ"ת את תוכן הפיתקא.
ומוהרנ"ת היה אומר על זה שזהו כמו שהיה רבינו מרמז ואומר לו שגם למעלה לא יצטרך
להזדקק לשמות, כי גם מבלעדיהם יוכל לבוא לרבינו. (רל"י).

כא. ועיין בזוהר שמיני דף ל"ט: "אמר: אנא שמענא דמאן דאשתדל באורייתא ודביק בה,
והיהא מילה דאורייתא אשתמע בפומיה, ולא לחיש לה בלחישו, אלא ארים קליה בה,
דאורייתא הכי בעיא, לארמא קלא, דכתיב (משלי א כא) 'בראש הומיות תקרא', לארמא רינה
דאורייתא (דלעיל מינה כתיב 'חכמות בחוץ תרונה'), ולא בלחישו, 'כיין הטוב' (שיר השירים
ז י) - כחמר טב דלא שתיק, והוא עתיד לארמא קלא כד יפוק מהאי עלמא, 'הולך לדודי
למישרים' (שם) - דלא יסטי לימינא ולשמאלא, ולא ישתכח דימחי בידיו וכו'".

❁ תקסו ❁

אַחֲרֵי שֶׁבַת, כְּשֶׁנִּדְעָ לְמוֹרְנוּ רַבִּי נִפְתָּלִי וְלִשְׂאֵר אַנְשֵׁי שְׁלוֹמְנוּ שְׁבִאוֹמְאֵן מִפְּטִירַת מוֹהֲרַנְ"ת, נֶעְנָה רַבִּי נִפְתָּלִי וְאָמַר: "אֵיךְ הָאֵב נֶאֱדָר רֵאשׁ הַשָּׁנָה גְּעֻזָּעֵהָן אוֹיֵף זַיִן טֶאנְצֵן, אַז דָּאס הָאָט עַר זײַךְ שׁוֹיִן גְּעֻזָּעֵנְט מִיט אוֹנְז" - "כְּכֹר בְּמוֹצָאֵי רֵאשׁ הַשָּׁנָה הַכְּחֻנְתִּי בְּרִקּוּדוֹ שְׂרָקֵד עִמָּנוּ, שְׁבֻזָּה הוּא נִפְרָד מֵאַתָּנוּ"; מוֹהֲרַנְ"ת רָקֵד אַז בְּהַתְּלָהֲבוֹת נוֹרָאָה:

❁ תקסז ❁

בְּמַהֲלָךְ הַלְוִיתוֹ שֶׁל מוֹהֲרַנְ"ת, הֵלֵךְ לְלוֹוֹתוֹ גַּם הָרַב רַבִּי אֶהֱרֹן, תְּלָמִיד רַבְּנוּ וְהָרַב דְּבִרְסֵלְבִי, וְכֵן שְׂאֵר אַנְשֵׁי שְׁלוֹמְנוּ אֲשֶׁר שִׁבְחוּהוּ כְּפִנְהוּג²²; וְרַבִּי מֵאִיר לֵיִיב בְּלַעֲכֶעֱר, שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהַגְּדוֹלִים וְתִלְמִיד חֲבֵר לְמוֹהֲרַנְ"ת - שִׁבְחוּ בְּשִׁבְחַת זֶה: "אֵט דָּאס אִיז גְּעוֹוֶעֶן אֵן אַמְתִּיעַר יוֹד; אֵט אַזוֹי דֶּאָרְף זַיִן אַ יוֹד!" - "זֶה הָיָה יְהוּדִי אַמְתִּי; כִּי צָרִיךְ יְהוּדִי לְהִיֹּת!".

וּכְשֶׁהָיָה מְסַפֵּר זֹאת רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן רַבִּי נַחֲמָן (שֶׁהָיָה תְּלָמִידוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר לֵיִיב בְּלַמּוּד הַנִּגְלָה), הָיָה מְדַגֵּישׁ וְאוֹמֵר שֶׁזֶהוּ הַשִּׁבְחָה הַגְּדוֹל בְּיוֹתֵר שֵׁישׁ לּוֹמֵר עַל יְהוּדִי, שֶׁהוּא "יְהוּדִי אַמְתִּי", דִּהְיִינוּ לְשִׁבְחוֹ

כב. ומה שישנם האומרים שלא היה בכוח הרב לילך, וביקש שיעבירו המיטה דרך ביתו, והיה מאויים אז מאוד וכו' - סיפור זה איננו נכון כלל. כמו כן לא שמענו אודות איזה שבח מיוחד ששיבח אז הרב את מוהרנ"ת. (רל"י).

כג. לא עשו הספדים וכיוצא, אלא שכל אחד מאנשי שלומנו בפרטיות שיבחו באיזה דבר, כי אמרו חז"ל שהקדוש ברוך הוא בא לשמוע את הדברים שמדברים על הנפטר. (רל"י); וראה להלן בחלק ג' סימן תשע"ה: "אחרי הדפסת ה'סיפורי מעשיות' אמר מוהרנ"ת: 'לשבח גדול יהיה לי שיאמרו אחר הסתלקותי 'דא טראגט מען דעם וואס האט געדווקט דעם ספורי מעשיות' - 'כאן בלוויה זו נושאים את זה שהדפיס את הספר 'סיפורי מעשיות'; וכן קיים רבי נחמן טולטשינער".

אודות מידת האמת שזכה לה בכל נקדה ונקדה - "דאס איז דער גרעסטער שבת!" : (רבי לוי יצחק שמעה מרבי אברהם ב"ר נחמן)

תקסח

בשחזורו מקבורת מוהרנ"ת התבהרו השמים, ויכלו אז לקדש את הלבנה פדין - והיה הדבר לפלא, כי ברוב ימי החורף מכסים השמים בעבים; ורמזו אנשי שלומנו בזה שזה בחינת מה שאמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא עה.): "פני הושע כפני לבנה", שכן מוהרנ"ת הוא בחינת הושע, כי הוא זכה להכלל ברבנו הקדוש כפי שנכלל הושע בן נון ברבו משה עליו השלום^{יד}:

תקסט

הרב רבי אהרן, תלמיד רבנו והרב דברסלב, השתדל ובחר שתי חלקות קבר צמודות באמצע בית החיים שבעיר ברסלב, האחת עבורו והשניה עבור מוהרנ"ת, על מנת שישלמו שם שניהם לאחר אריכות ימיהם.

כד. ראה 'ביאור הליקוטים' סימן כ"ב מפתח י"ד; וב'חכמה ותבונה' סימן א': "אור ליום יו"ד טבת נ'ר' ד'ת' לפ"ק, יאר צייט של מורנו מוהרנ"ת ז"ל אשר מתחיל שנת החמישים מהסתלקותו הקדוש, בהתגלות אור הלבנה (מהתכסותה שהיתה עד הנה) לקדשה בלילה הזאת, נתעוררתי ונזכרתי כי הוא הלילה והיום שנתעלה מאור תלמידו למאור שנת הנו"ן בתקופת השנים כמובן מדבריו הקדושים (שיש מקיפים והשגות שהם בחינת 'שנים', ליקוטי תנינא סימן ז'). ועוד שמתתי אל ליבי מה שמוכן מהם בדבר המאמר רבותינו ז"ל (ראה סוטה יג.): 'כד מית משה רבינו עליו השלום צווח קוב"ה: וי, 'מי יקום לי עם מרעים' (תהלים צד טז), ועפ"י המובן מדבריו הקדושים בעל פה (שהבאתי בספר 'כוכבי אור' חלק ג', עיין שם), נראה מבואר על אודות התלמיד והלמד [בן נפתלי ה'ירץ] (אותיות 'לבנה'), שהוא שנתייחד ליו"ד המחשבה שברבו, וביחד הם אותיות בי'נה' (כייחוד החמה והלבנה שבצירוף 'לי' המובא בהתורה 'ידבר וכו' ליקוטי תנינא סימן צ"א שבענין המאמר חז"ל הנ"ל, עיין שם), למעלה משאר כל תלמידיו הקדושים וכו", עיין שם.

והנה רבי נתן בן רבי יהודה, תלמיד מוהרנ"ת ומגדולי אנשי שלומנו, שמע פעם מפי מוהרנ"ת שאמר "אז מען וועט דורך פירן א נפטר דורך מיר - וועט דאס זיין פאר אים א טובה" - "כשיעבירו נפטר דרך קברי - יהיה זה טובה לאותו נפטר"^י, ומחמת שכל דבור ודבור של מוהרנ"ת היה יקר וחיבי אצלו, על בן הבין מדעתו שרצון מוהרנ"ת היה להיות קבור דוקא בתחלת בית החיים, ולא באמצע, כי באפן כזה הרי שכל נפטר יהיה מכרח לעבר דרכו - ('אז רבי נתן וועט ליגן אינמיטן פעלד, וועט מען דאך נישט דורך פירן יעדן נפטר, אבער אז רבי נתן וועט ליגן פארנט, פארן פעלד - וועט דאך יעדער נפטר מוזן דורך גיין דורך רבי נתן!').

ומוהרנ"ת הסתלק בערב שבת כנ"ל, והקבורה היתה במוצאי שבת, ומחמת שידע רבי נתן בן רבי יהודה שהרב רבי אהרן השתדל וקנה פאמור שני מקומות - על בן אור כגבר חלציו והזדרז בזמן מוצאי שבת תכף ומיד אחר הכדלה יחד עם אנשי ה'חברה קדישא', והלכו לעבר בית החיים, וכשהגיעו לתחלת בית החיים צוה עליהם לכוות שם במקום זה דיקא חלקת קבר עבור מוהרנ"ת - ('אט דא גראבט אויס דעם קבר!'); ואכן חפרו והכינו יחדיו קבר שם בפניסה לבית החיים, ושם טמנו את מוהרנ"ת^י.

והקפיד על זה הרב רבי אהרן מאד, ואמר: "איך וועל אים נישט מוחל זיין, נישט בעלמא הדין און נישט בעלמא דאתי; ער האט ביי

כה. "ומה אם מעבירים 'נפטר' דרך מוהרנ"ת הרי זו טובה בעבורו - כל שכן אם יעבור אדם 'חל' דרך מוהרנ"ת!" - "איז מה דאך אז מען פירט דורך א 'נפטר' איז א טובה - א 'לעבעדיגן' איז א ודאי א טובה!". (רל"י).

כו. וראה להלן חלק ג' סימן קנ"ד.

מיר צוגענומען אן אמת'ן גוטן פריינד! - "לא אִמְחַל לוֹ לֹא בְּעוֹלָם הָיָה וְלֹא בְּעוֹלָם הָבָא; הוּא לָקַח מִמֶּנִּי יָדִיד טוֹב אֲמִתִּי!"; אַף מִחֲמַת יְקָרְת הַדְּבִוּר שֶׁל מוֹהֲרֵנ"ת שְׁהִיָּה פְּאֵמֹר חֲבִיב בְּעֵינָיו מְאֹד, לֹא חָשׂ רַבִּי נֶתָן כָּלֵל לְקַפִּידַת הָרַב.

שנים לאחר מכן, ב"ב אדר תרכ"ח, כְּשֶׁנִּפְטַר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי אֶהְרֹן, הָרַב רַבִּי הִירֶשׁ לֵיב (הָרַב דְּבְרֶסְלָב) - טְמַנְוָהוּ עַל יַד אָבִיו הָרַב רַבִּי אֶהְרֹן, בְּחֻלְקַת הַקָּבֵר הַנ"ל שְׁהִכִּין אָבִיו עֲבוּר מוֹהֲרֵנ"ת:

תקע

אנשי שְׁלוֹמְנוּ הַשְּׂאִירוּ מִתְחִלָּה מְקוֹם פְּנוּי סְבִיב קְבְרוֹ שֶׁל מוֹהֲרֵנ"ת, כְּדִי שְׂיֻכְלוּ לְעַמֵּד שָׁם וּלְהַשְׁתַּטַּח בְּתַפְלָה עַל קְבְרוֹ; וְהָיוּ מִשְׁתַּטְּחִים שָׁם מִחֲמַת שְׁמוֹהֲרֵנ"ת נְטֻמָּן פְּאֵמֹר כְּרִצּוֹנוֹ בְּתַחֲלַת ה'בֵּית הַחַיִּים', עַל כֵּן לֹא חָשְׂשׁוּ שְׂמָא יִצְטָרְכוּ לְעַבֵּר בֵּין קְבָרִים אַחֲרִים¹. אֲמָנָם בְּשַׁנַּת תרע"ג טְמַנּוּ שָׁם מִן הַצַּד הָאֶחָד אֶת רַבִּי דּוֹד צְבִי בֶּן רַבִּי שְׁכָנָא בֶּן מוֹהֲרֵנ"ת, עַל פִּי מַעֲשֵׂה שְׁהִיָּה², וּמִהַצַּד הַשְּׂנַי נֹתֵר הַמְּקוֹם פְּנוּי:

כז. רבי אברהם ב"ר נחמן לא הלך בשום פעם לבית הקברות, אף לא להשתטח על קבר אביו (ראה לעניין זה לעיל בחלק א סימן תשה, ושם בהערה), וזאת מחמת שקבורים וטמונים בסמוך לאביו אנשים אחרים (גדולים היו נזהרים בדבר זה, וראה לעניין זה גם ב'מגן אברהם' או"ח סימן תקנט ס"ק טו), והיה רבי אברהם אומר שכשרוצה לילך על קבר אביו - אזי הולך הוא על ציון רבינו, כי בוודאי אביו נמצא אצל רבינו ז"ל - "דְּעַר טַאטֶע אִיז גְּעוּוִיס בֵּיַם רַבִּין!"; אמנם לציון מוהרנ"ת ז"ל כן היה רבי אברהם הולך, מן הטעם המבואר בפנים. (רל"י).

כח. ראה המעשה בערכו של רבי דוד צבי, להלן סימן תר"מ.

 תקעא 

על ציון קדשו של מוהרנ"ת לא נחקקה שום תבה^כ, רק יצקו יציקת
 צעמענט^ט קטנה ונגלה (כעין פדור) לאות ולציון, ותו לא^כ;
 וכמדמה שבצדדי הציון היו ארבעה עמודים^כ, וכך ידעו הבאים שכאן
 הוא מקום גניזת מוהרנ"ת:



כט. ראה לעיל בחלק א' סימן תרס"ו שעל ציון קדשו של רבינו הקדוש לא היה חרוט בשום
 זמן שום דבר, וכאשר היה כן גם על מקום ציונם של הבעל שם טוב הקדוש ושל תלמידו
 הרב הקדוש רבי וואלף קיצע'ס, ושאר צדיקים, שלא נחרטה על מקום גניזתם שום תיבה.
 (רל"י).

ל. מלט.

לא. ושמענו אומרים שבשנים שאחרי עלותנו לארץ ישראל, כבר נחקק שמו של מוהרנ"ת
 על ציון קדשו. (רל"י).

לב. ובמקום קבורת רבי אהרן הרב דברסלב ובנו רבי הירש לייב, שם היו גם כן ארבעה
 עמודים, אשר עליהם התקינו איזו סככה. (רל"י).

מכתב ההסתלקות

תקעב

מכתב שכתבו אנשי שלומנו מברסלב לאנשי שלומנו שבְעיר טשעהרין מספור ההסתלקות של מאור עינינו צדיק יסוד עולם מורנו רבי נתן זצ"ל מברסלב, שנסתלק ביום ששי ערב שבת קדש עשרה בטבת שנת תר"ה:

יום א' פְרִשֶׁת בא, תר"ה לפְרֶט קָטן, בְּרֶסֶלַב.

מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותינו, המקום ינחמנו וכו'.

לידידנו מחמד נפשנו ה"ה המפרסם מורנו הרב אברהם דב"ר גרו יאיר, ולה"ה הרבני המפרסם מו"ה אבא, ולכל אנשי שלומנו יחיו.

הוי על שברנו, כי נשאֵרנו פתֵרן בראש הָהָר וְכִנֵּס עַל הַגְּבֻעָה (מלשה"כ ישעיה ל יז), מחמת שנטל מאתנו בחטאינו את הדר עֲזָנו, עֲטָרַת ראשנו, מחמד נפשנו, את אֲדוֹנָנו מוֹרְנו וְרַבְּנו רַבִּי נָתָן הָרִינּו כְּפָרַת מִשְׁכָּבו, ביום ששי ערב שבת קדש עשרה בטבת [פְרִשֶׁת וַיִּגַּשׁ], שְׁעָה קֶדֶם שַׁבָּת.

והתחלת חלישותו היתה במוצאי שבת קדש מקץ; ובשבת חֲנֻכָּה הקודם כְּשֶׁנִּכְנַס בְּשֶׁלֶשׁ סְעוּדוֹת לומר תוֹרָה, זֶה הִיָּה הַתְּחִלַּת הַתּוֹרָה: "אף על פי שזו חרפה לומר", כי כל 'בַּעַל דְּרָשָׁן'

א. ראה תנחומא מקץ סימן י"ב; רש"י בראשית מ"ג י"ד.

ב. הוא רבי אברהם בער'ניו נכד רבינו, ראה אודותיו לעיל בערכו בחלק א' סימנים ת"י - תי"ט.

ג. הוא הנגיד רבי אבאלע תלמיד מוהרנ"ת, ראה אודותיו בערכו.

ד. פרשת וישב, כ"ו כסלו.

ה. ראה 'עלים לתרופה' במכתב מיום ר"ח אלול תקצ"ט: "האמת הוא אמת, ואני חפץ ומשתוקק רק להאמת לאמיתו, כי סוף כל סוף יבוא יום פקודתי, וההכרח לשכוב על הארץ,

אומר זה - אף על פי כן צריך לומר, ואמר בזה הלשון: "איר זאלט וויסן אז מע וועט זיין אמת און א גוטס, און מע וועט מוזן ליגן מיט די פיס צו די טיר" - ("שתדעו שיגיע זמן להיות מת וגוטס, ויהיה מכרח לשכב עם הרגלים אל הדלת")¹; ואמר זה במורא גדול. ואחר אמר התורה של "חדי רבי שמעון" (ליקוטי קמא סי' סא) מענין עצות ואמונת חכמים ומענין לדפס ספרים, ומענין פשתנשמה עולה למעלה עקר שלמותה שתהיה למטה גם כן (ליקוטי תנינא סי' ז וסי' סח); ואחר כך היה בשמחה עד למאד.

ובשבת אחר חנכה' היה גם כן אורחים, ובליל שבת פרשת מקץ אמר תורה על המנוחה, ורקד בעצמו, ואחר שהלך מהשלחן ספר מענין העבודה של יום הכפורים, והוציא מפיו הקדוש אש שלהבת, ואמר העבודה ממש כמו הפה הגדול שנכנס לפני ולפנים,² "עמד

וחרסים יניחו על העיניים, והגוף יתבלה בהקבר ויהיה נעשה עפר רימה ותולעה; ואם כי הוא חרפה וליצנות עתה לדבר מזה וכו", עיין שם.

ו. ראה בשיחות הר"ן סימן פ"ג: "בענין היראות והפחדים, שאדם מתיירא ומתפחד על פי הרוב מכמה דברים או מבני אדם שאינם יכולים להזיק לו כלל, והדבר נראה שרק בסוף, כשהאדם נסתלק ושוכב על הארץ ורגליו אל הדלת - אז יהיה לו יישוב הדעת באמת, ויסתכל על עצמו ויראה האמת, שכל היראות והפחדים שהיה מתיירא מאיזה בני אדם שעמדו כנגדו היה הכל שטות והבל, ובחינם היה לו יראות ופחדים מהם, כי מה יעשה לו אדם; וכן לענין התאוות, כי אז יראה היטב אשר בחינם כילה בהבל ימיו ובשטותים ובלבולים כאלו, ומי הכריח אותו לזה וכו', כי רק אז יראה האמת היטב היטב"; ובחיי מוהר"ן סימן שנ"ד: "ענה ואמר: 'על שני כיתות אנשים יש לי רחמנות גדול עליהם: על אלו אנשים שהיו יכולים להתקרב אלי ואינם מתקרבים, ועל אלו המקורבים אלי ואינם מקיימים את דברי. כי אני יודע שיהיה עת, בעת שיהיה האדם מונח על הארץ עם רגליו אל הדלת, אז יסתכל על עצמו היטב, ויתחרט מאוד מאוד על שלא זכה להתקרב אלי, או שלא קיים את דברי, כי אז ידעו שאם היו מקורבים אלי ומקיימים את דברי - לא היה שום דרגא בעולם שלא הייתי מביאם לאותה המדרגה; אבל לא יועיל אז".

ז. פרשת מקץ, ד' טבת.

ח. ראה כעין זה בקונטרס ימי התלאות (הובא לעיל בסימן קעד): "כל מקרא ומקרא מדברי

במקום שעמד, נכנס במקום שנכנס, ראה לפני מי אתה נכנס, אחת ואחת וכו'; ויהתלמיד חכם גדול מפהן גדול, כמו שפתיב (משלי ג טו) "יקרה היא מפנינים" (ראה סוטה ד:)^ט. וקדם לזה ספר חלום, שהחלום הזה מרמז על המעשה של הסתלקותו.

ובמוצאי שבת פרוש מקץ נכנס לשלש סעודות ואמר תורה על פרוש מקץ, ועל הסוף התורה אמר פרוש על משנה (אבות פ"א מ"ו) "עשה לך רב וקנה לך חבר", ואמר פה: "עשה לך רב", ואם אין אתה יודע מי הרב - וקנה לך חבר", פרוש: תתחבר את עצמך להקלמוס"; ואמר הנ"ל בזה הלשון: "מען דארף זיך מקרב זיין צו איין רבי, און אז סע איז ניט דא קיין רבי - איז מען זיך מחבר צו דער פוען"; ואחר כך אמר הבדלה בבכיה גדולה. ובאמצע הלילה נחלש עד למאד; ובכל יום גברה חלשתו.

וביום שני בא אליו רבי זאב ליבארסקע, ודבר עמו מענין ראש השנה של רבנו ז"ל, והזהיר מאד לסע [לאומאן על ראש השנה].

התנ"ך, כשהיה [מוהרנ"ת] מוציאו מפיו - ממש היה נדמה להשומע כאילו הנביא בעצמו קורא וצועק את אלה הדברים.

ט. ראה להלן בחלק ג' סימן תצ"ב: "על שבת שלפני פטירתו בא אליו שנית רבי עקיבא זאב, ובליל שבת אחר הסעודה דיבר עוד הפעם מעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים בהתלהבות גדול ונורא, והזכיר אז כמה תיבות מהפיוט שבסדר העבודה: 'נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד', ועוד כמה תיבות; ובשבוע שאחר זה נפטר, ויצא נשמתו באלה התיבות: 'חנן המרבה לסלוח', ביום העשירי לחודש טבת".

י. ראה לעיל סימן תקנ"ט.

יא. כלומר שהקנה, הקולמוס, הוא יהיה לך לחבר' - דהיינו על ידי הספרים שנכתבו בו (עיין 'ליקוטי הלכות' ראש חודש ז אות נה); וראה בפירוש המיוחס לרש"י על מסכת אבות שם: "וקנה לך חבר" - אמרי לה: ספרים".

יב. ראה לעיל סימן תקנ"ז.

יג. הוא רבי זאב וואלף פייגה'ס מטירהאויצע, תלמיד רבינו; וראה עוד לעיל חלק א' סימן רל"ח.

ויבליגלה אור ליום רביעי אחר תפלת ערבית עמדנו לפננו, וגם רבי זאב הנ"ל בא גם כן ועמד מן הצד, ורבי דוד מטולטשין עמד לפני רבי זאב, ואמר אדוננו מורנו ורבנו לרבי דוד: "ניט פארשטעלן וועלן וולן, לאז ער מיך כאטשע אנקוקן; דער רבי האט אמאל אויף געזאגט צו איינעם: קוק מיך אן, סע וועט פאר דיר זיין א טובה גדולה!" - ("אל תסתיר את רבי זאב, הנח לו לכל הפחות להביט עלי; גם רבנו אמר פעם לאחד: הביט עלי, יהיה לך זאת לטובה גדולה!")"; וכך אמר: "מע וועט זיך מוזן צום אויף קומען" - ("נהיה חייבים להתנעד"ט), האט אים רבי זאב געפּרעגט: "וואו?" האט אים אדמו"ר געענטפּערט: "אויף יענער וועלט" - (שאלו רבי זאב: "היכן?"; השיב לו מוהרנ"ת: "בעולם הבא"). ואחר כך ספר מעשה נורא מהספר שנסרף^ט בעת שהיה רבנו ז"ל בלעמברג, שכשכתב זה הספר בשלש שעות ומחצה - ואחר

יד. ראה בליקוטי תנינא סימן ע"ב: "דע שלראות את עצמו עם הצדיק האמת הוא גם כן דבר גדול מאוד וכו', כי על ידי שזה החכם הכולל רואה אותו ומסתכל בו, על ידי זה מתנוצץ מוחו, ועל ידי שמתנוצץ מוחו, על ידי זה מקבל גדולה", עיין שם, וב'פרפראות לחכמה' על תורה זו אות ד'; וראה ב'שיחות וסיפורים' סימן נ"ו: "והשעה הזאת שנתוועד [רבי יהודה אליעזר] עם רבינו ז"ל היתה קודם סעודתו, וציווה עליו רבינו ז"ל שישעוד איתו יחדיו, ואמר לו רבינו ז"ל: 'בכל הבטה והבטה שאביט עליך - איטיב עמך' - 'וועל איך דיר א טובה טאן'; גם ראה בערך 'רבי ליפא', שאמר לו רבינו: "קוק מיר אן" - "הסתכל עלי וכו'"; וב'חיי מוהר"ן סימן ש"ג: "אמר לעניין מי שזכה להיות אצלו, שבכל פעם ופעם שזכה האדם להיות בביתו, וכל הסתכלות והסתכלות שזכו להסתכל עליו - הכל אינו נאבד לעולם".

טו. ראה 'עלים לתרופה' במכתב מורנו רבי נפתלי מיום ה' תצא: "ידעתי בקבלה אמיתית אשר בסוף כל סוף, ככלות בשרנו ושארנו והרוח תשוב אל האלקים וכו' (מלשה"כ קהלת יב ז), אז נתוודע כולנו יחד במקום חיותנו ז"ל"; ושם במכתב מוהרנ"ת מיום ד' תצוה שנת תקצ"ה: "בהשם יתברך חסינו, כי לא יעזוב אותנו לעת זקנתנו, ויראו שונאינו ויבושו, ובעת פקודתנו לאורך ימים ושנים ייאסף נפשותינו בין אנשי רבינו ז"ל, ולא נבוש ולא ניכלם לנצח".

טז. אין הכוונה שמוהרנ"ת סיפר להם איזה מעשה נורא שהיה כתוב בספר הנשרף, רק שסיפר להם דבר זה המבואר כאן בפנים, דהיינו שכתב זה הספר בשלוש שעות ומחצה ואחר כך יצא כמו מהאידרא. (רל"י).

כך יצאתי [כמו] מהאיִדרא"; ואמר שזה "סיעתא דשמיא שפפרתי לכם מעשה זאת".

ובליילה אמר 'חצות', ואחר חצות, בערף שלש שעות קדם אור היום, תפס קלמוס וכתב תורה על משנה מועד קטן (פ"א מ"א) "משקין בית השלחין במועד" (ראה ליקוטי הלכות ראש חודש ז אות נ).

ואחר כך בא אליו רבי מאיר יהודה, ואמר לו [מוהרנ"ת] בנה הלשון: "אפלו מען זאל זיין דער ערגסטער בעל עברה, אפי מען האלט זיך אין רבי'ן - וועט מען בודאי האבן א תקון!" - ("אפלו שיהיה האדם בעל העברה הגרוע ביותר, העקר שיחזיק עצמו ברבנו - אזי בודאי יהיה לו תקון!").

וביום רביעי עמדו לפניו כמה אנשי שלומנו, ואמר ש"העקר העסק שלכם יהיה להדפיס ספרים, יפוצו מעינותיך חוצה" (משלי ה טז; ועי' ליקוטי הלכות שם); ודבר מענין ע"ב נימין (עי' ליקוטי תנינא סי' ח).

ואור ליום חמישי, שתי שעות קדם אור היום, בא אליו רבי מאיר יהודה ורבי לייב'צי, ואמר: "המלאך 'דומה' בא אצל האדם ומבקע כרסו ומפילו על פניו" (עי' תנחומא תשא סי' לג; וזהר חיי שרה דף קכד. במדה"נ), ואמר: "אוי! ובפרט כשיש רפואות בבטן - זה אש להבה!"; אף אמר: "רבנו ז"ל בודאי יתקן הכל מעל פניו".

ובבקר החליש מאד בשעת תפלה, ובאה אליו הצדקת [מרת] אדל תחיה" ואמרה: "למה תחרישו? הלא צריך להרבות בכביה!";

זי. "רבי נתן האט געזאגט אז ער איז ארויסגעגאנגען ווען ער האט געענדיגט מעתיק זיין, אזוי ווי רבי אבא איז ארויסגעגאנגען פון די איִדרא" - "מוהרנ"ת אמר שכשיצא מאת רבינו אחרי שגמר להעתיק את הספר הנשרף, כמו שיצא רבי אבא מהאיִדרא". (רל"י).

והוא ז"ל לא הסכים על זה, ואמר שיש לו שונאים גדולים (עי' ליקוטי קמא סי' קעד), רק למד אותנו איך להתפלל בעבורו: שיאמרו בהתבודדות שימצא לו זכות איך הוא פתב דברי רבנו ז"ל וסדר אותם והדר אותם, גם עתה רוצה להדפיס, "וכל חייכם תלוי בי". וגם רבי צבי מטעפליק"ט בא אליו, ושאל אותו אם כבר קבל מעות מאדון, ואמר לו: "תן לי המעות שלך, ואני אשמר לך המעות עד לעולם הבא", ואמר: "אבותי גנזו למטה, ואני אגנו למעלה" (ראה ב"ב יא. ליקוטי קמא סי' יז); וצנה לו להרבות תהלים כמו שיאמרי.

ואור ליום ששי ערב שבת קדש קרינו לפניו שתי מעשיות מרבנו, מעשה א' וב"כ. וקדם אור היום צנה להביא לו מים חמין לעשות לו אמבטי, וקדם שהביאו לו האמבטי דבר הרבה כמעט כצנאה לכה, וכה אמר: "שצריכים אתם להחזיק אתכם ביחד באהבה גדולה; ואתם אנשים כשרים, אלא שאתם שלימזלניקעס"^כ.

ואחר כף אמר פתאום להעולם: "שלשה צרות הנה בטבת; מהו הצרות?" - וכלם לא זכרו, ואמר הוא בעצמו: "בו מת עזרא הסופר, ונכתבה תורה יגנית, [וסמך מלך בכל על רישלים]^כ"; ואמר בזה הלשון: "נא, אז עזרא הסופר גייט אנועק און טרייף פסול איז זיך

יט. הוא רבי צבי בן רבי נתנאל הכהן טעפליקער, תלמיד רבינו.

כ. ראה 'שיחות הר"ן' סימן קמ"א.

כא. וראה לעיל סימן תק"ס.

כב. אחד שיש לו רכוש והון רב אשר יכול הוא לחיות בו חיים טובים, ותחת להשתמש באוצרותיו הוא מסתובב בעצלות וברפיון ידיים, והוא מוזנח ('נאכגעלאָזט') - זה האיש נקרא 'שלימזל'; כמו כן אנו, שיש לנו רכוש והון רב מרבינו הקדוש, ואם אין אנו משתמשים חלילה כראוי בעצותיו ובשמירת הזמן וכו' - הרי שאנו שלימזלניקעס. (רל"י); ראה עוד במכתב מרבי נתן ב"ר יהודה מיום ד' יתרו שנת תרמ"א: "רבינו ז"ל ותלמידו הקדוש שנאו מאוד וגינו מאוד מי שהוא שלימזלניק".

כג. בהעתקות המכתב איתא כאן "ונבקעה העיר", אך נראה ברור שהיא טעות המעתיק,

מתגבר אזוי פיל, ווי סע איז היינט דא אלפים ורבבות טרייף פסול; נאר איך האף אז איין בלעטל פון דעם ספר מרבנו ז"ל וועט זיין א תקון אויף אלדינג. נא, זאג איך איך אן אז אייער עבדא זאל זיין איר זאלט דרוקן דיא ספרים, סע זאל זיין 'יפוצו מעינותיך חוצה', איר זאלט זיין שטארק מיט געלט און מיט רצון און מיט טרחה! - ("נו, כשעזרא הסופר מסתלק ו'טרף פסול' מתגבר כל כך הרבה, כמו שיש היום אלפים ורבבות 'טרף פסול'; אבל אני מקנה שדף אחד מספרו של רבנו יהיה תקון על הכל. נו, אני מזהיר אתכם שעסקכם יהיה להדפיס את הספרים, שיתקיים 'יפוצו מעינותיך חוצה' (משלי ה טז), שתהיו חזקים בזה בממון ובכח וברחוקה!")²². ואמר לבנו רבי יצחק גרו יאיר: "אתה גם כן צריך

שהרי מפורש בדברי חז"ל (ר"ה יח:): שבי"ז בתמוז הובקעה העיר, ואילו בעשרה בטבת סמך מלך בבל על ירושלים; וראה ב'ליקוטי הלכות' קריאת שמע ד' אות י"ב: "וזהו בחינת עשרה בטבת, בחינת השלוש צרות שאירעו בטבת שחושב שם בהסליחות ('אזכרה מצוק'), שמת עזרא הסופר, ונכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך, והתחיל חורבן בית המקדש וכו'", עיין שם; ושם תענית ד' אות ד': "וזה בחינת השלוש צרות שאירעו בטבת, שאז התחלת חורבן בית המקדש, כמו שכתוב (יחזקאל כד ב): 'כתוב לך את עצם היום הזה', והם נזכרים בסליחות של עשרה בטבת, שנכתבה התורה יונית, ומת עזרא הסופר, ואז סמך מלך בבל וכו', שהוא התחלת החורבן; כי כל אלו הצרות תלויים זה בזה וכו'", עיין שם; ועיין עוד לקמן בהערה הסמוכה.

כד. וראה ב'פרפראות לחכמה' על ליקוטי קמא סימן ס"א: "ובזה תבין דבר נפלא ונעלם בהנהגת השם יתברך והשגחתו הקדושה, מה שפטירתו של הרב רבי נתן ז"ל בעצמו היה בעת עוסקו לחדש חידושי תורה על מאמר זה של 'חדי רבי שמעון' הנ"ל, היינו בעת שעסק לחדש בהלכות ראש חודש הלכה ז', ושם מובן גם כן הרבה מהנ"ל, ועיין שם גם מעניין ידי הסמיכה וידי הכתיבה וכו', כי אחר פטירתו ז"ל צריכין להשתדל ביותר לילך עם מאמר 'חדי רבי שמעון' הנ"ל ולקיים ככל הכתוב כנ"ל. ובזה תבין קצת דבריו הקדושים שאמר ביום הסתלקותו הקדוש שהיה ביום שישי ערב שבת קודש עשרה בטבת שנת תר"ה, וקודם אור הבוקר עמדו לפניו קצת מאנשי שלומנו, ושאל אותם: 'מה היו השלושה צרות שאירעו לישראל בחודש טבת?' - והתחיל בעצמו לחשוב אותם, היינו מה שסמך מלך בבל על ירושלים, ומה שמת עזרא הסופר, ומה שנכתבה התורה יונית; ואמר להם בזה הלשון: 'כבר מבואר בעניין זה בחידושי שכל השלוש צרות הם מבחינה אחת (ר"ל בהלכות תענית הלכה ד' המיוסדת גם כן על עניין מאמר זה של 'חדי רבי

לִתֵּן חֲמֵשׁ מֵאוֹת רוּבֵל כֶּסֶף עַל זֶה; וְאִם לֹא - תֵּן שְׁשִׁים רוּבֵל כֶּסֶף".
וְגַם אָמַר שְׁשִׁי עֶנְשִׁים קָשִׁים וּמְרִים כְּמוֹ שְׁשִׁי, "אוֹן צוֹם סוֹף גְּלוּסֵט זִיף

שמעון הנ"ל), כי עזרא הסופר היה כותב ספרים הקדושים, היינו ספרי תורה הקדושים, והיה ממשיך הארה גדולה בכתב ישראל, וכשמת ונסתלק - אזי נחלש כתב ידינו, וניתן תוקף לכתבים שלהם, עד שגם התורה הקדושה נכתבה בכתב יוונית, ועל ידי זה נתגרשין ישראל מארצם, כנזכר לעיל שעל ידי פגם אמונת חכמים אין שלימות להתורה כביכול, ואין יכולין להמשיך ההמתקה מבחינת קדשי קדשים, ועל ידי זה נחלש כתב ידינו וניתן תוקף לכתבים שלהם, וגוזרין גירוש על ישראל, שזה בחינת השלוש צרות הנ"ל, מיתת עזרא הסופר, שזה בחינת ביטול כתב ידינו, וניתן כוח לכתבים שלהם, שזה בחינת מה שנכתבה התורה יוונית, ונתגרשו ישראל מארצם, שזה בחינת התחלת החורבן שהיה בטבת. והאריך אז בעניין זה קצת לבאר ביותר ממה שכתוב שם בהלכות תענית הנ"ל, כי יש גם עכשיו אנשים צדיקים שעוסקים בזה, לכתוב ספרים קדושים הבנויים על יסוד תורתנו הקדושה ועל יסוד אמונת חכמים בשלימות, ועל ידי ספרים הקדושים אלו נשלמת התורה בשלימות גדול עד שמקבלת מחכמה עילאה, בחינת אבן שתיה, קדשי קדשים, ומשפעת לכל החכמות, שעל ידי זה נמתקין כל הדינים והצמצומים כנ"ל, והצדיקים האלו הם בחינת עזרא הסופר שהיה כותב ספרי תורה הקדושים בקדושה גדולה, וכשנסתלקין חס ושלום אלו הצדיקים אזי מתחילין להתגבר ולהתפשט החיבורים של החכמות חיצוניות אשר נתחברו על ידי הקלי עולם, אשר הם בהיפוך ממש מבחינת אמונת חכמים, כי הם עיקר המלעיגים על דברי חכמים, עד שרוצים להטות גם דעת תורתנו הקדושה אל שטות חכמתם הרעה והמוטעית שנקראת בלשון חז"ל חכמת יוון (ראה סוטה מט: בבא קמא פב: פג. ועוד), שזה בחינת מה שנכתבה התורה יוונית, וזה גורם עיקר החורבן והגלויות וכל הצרות רחמנא ליצלן. ואמר בזה הלשון בלשון אשכנז: 'אִז עֲזָרָא הַסּוֹפֵר וְוִיעֵרֵט נִסְתַּלֵּק, זְעִנְעוּן זְעַף מִתְּגַבֵּר וְכוּ' - ('כשעזרא הסופר מסתלק, ואזי מתגבר וכו') כנ"ל, והאריך קצת בעניין זה, איך שבעוונותינו הרבים מתפשט האפיקורסות בעולם, והעיקר הוא רק על ידי פגם אמונת חכמים וכו'. וסיים: 'אך על כל זאת אתה מרום לעולם ה', כי עלה אחת ודף אחד של החיבורים והספרים הקדושים שנתחברו על ידי הצדיקי אמת בעלי אמונת חכמים בשלימות, יכריע ויעמוד נגד כל החיבורים הרעים שנתחברו על ידי המלעיגים על דברי חכמים; על כן למען השם תראו להתחזק ולהתאמץ בזה בכל האפשר, להדפיס את הספרים קדושים הנ"ל (כי אז היו כל דבריו הקדושים ז"ל בכתבת יד עדיין, ולא נדפס בימיו רק חלק ראשון מה'אורח חיים'), ולפרסמם בישראל, למען יוכלו הכשרים לעמוד ולהתחזק באמונתם הקדושה בשלימות'. ובשעה שדיבר מזה לא הבינו עדיין תכלית המכוון כל כך, עד אחר שראו שנסתלק ביום זה עצמו, אז הבינו למפרע קצת כוונת דבריו הקדושים ז"ל עד היכן מגיעים וכו", עיין שם עוד בארוכה.

צו קריגן אויף אזוי איין רבי? ! אוי! - ("וילבסוף מתאויים לחלק על רבי פֿזה? ! אוי!")

ובבקר התלבש בציצית ותפלין, והתפלל בכל הכחות, ואמר סליחות; ובשעת קריאת התורה בכה. ואחר כך למד וסיים ה'ש"ף גדול^כ; ואמרו לו שילמד בשלחן ערוך קטן, "ווארום סע פאר אייך א פח" - ("כי הוא טרחה עבונכם") - האט ער זכר צדיק לברכה געזאגט: "זייט איר מיר ניט אזוי געטריי!" - (אמר הוא זכר צדיק לברכה: "אל תהיו כל כך מסורים בעבורי!"). ואמר תהלים; ואחר כך אמר לנחמן בן עזר שיתן לו 'כל טוב', ולא ידע מה הוא רוצה - ופרש לו: "תן לי התנ"ך, זה 'כל טוב'!".

ואחר כך אמר שאם יבואו שני אנשים לפניו עם כנור וירקדו לפניו - בנדאי יחיו אותו. ואמר שלא ישתה עוד אפלו טייא; ואחר שתי שעות אמר לבנו רבי יצחק: "לך לבית וטל לי ה'קוכין' (תבשיל) של שבת; רק שיהיה של שבת דיקא", וצוה להציע שלחן על הכסא דיקא, והוא בעצמו זכרונו לברכה ישב על התבה של גרות, ואכל פזית בדחק גדול, ומעט רטב ומעט צימעס^י. ואחר כך אמר שברפת המזון מתר לברך על המטה הסמוכה; ובתוך ברפת המזון אמר: "הרחמן הוא ימשיך לנו קדשת ארץ ישראל"^י, און האט געזאגט: "איך האב ניט אין

כה. 'שולחן ערוך' גדול עם פירוש הש"ך.

כו. ירק מתוק.

כז. ראה ב'ליקוטי הלכות' ציצית ה' אות ט"ז: "זוהו בחינת כוס של ברכת המזון וכו', ועל כן עיקר ברכת המזון הוא על ידי ארץ ישראל, כמו שכתוב (דברים ח י) 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה וכו'", כי ארץ ישראל הוא על ידי 'כוח מעשיו' (תהלים קיא ו). בחינת 'בראשית ברא אלקים וכו' (בראשית א א), ועל כן אחר האכילה, שאנו צריכין לברר האכילה שתהיה בבחינת 'מזונא דנשמתא', על כן אנו מברכין אותו יתברך 'על הארץ הטובה', שהוא ארץ ישראל, ועל ידי זה אנו ממשיכין עלינו קדושת ארץ ישראל, ועל ידי

זין געהאט צו עסן, נאר סע האט גאר ביי מיר זיך איבער געדרייט אין דער מחשבה" - (ואמר: "לא היה בדעתי לאכול, רק שמחשבתי השתתה לגמרי").

ואחר כך שלח אחר גרות, ואמר בזה הלשון: "גר שבת, וגר יום טוב, וגר חנכה - הוא ענין אחד"; ואמר שיש לו על ענין זה תלי תלין של הלכות, פלאי פלאות", "רק אין לי כח".

ואחר כך אמר לרבי נחמן מטולטשין פסוק זה (בראשית מא נה): "לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו"; "העקר הוא התקשרות לצדיקים".

ואחר כך צוה לכל אנשי שלומנו לילך למקנה, והלכנו למקנה, וכשבאנו ממקנה התגברה החולאת עד למאד; ובאתה אליו הצדקת מרת אדל תחיה ושאלה אותו: "וואס איז עפעס אייך ערגער געווארן?" - ("מה נעשה אצלכם גרוע יותר?"), האט ער געענטפערט: "סע איז מיט

זה נתעורר השיר שיתער לעתיד כשיחדש את עולמו בבחינת ארץ ישראל וכו", עיין שם; וראה גמרא ברכות דף מ"ו ע"א; טור 'אורח חיים' סימן קפ"ט ו'פרישה' שם אות ט'; 'בן איש חי' שנה א' פרשת חוקת אות י"ח; וכתב בספר 'פסקי תשובות' (או"ח שם ס"ב): "ובקשות ה'הרחמן' שאומרים וכו' - חזינן שאין חשש הפסק בין ברכת המזון לברכת הכוס על ידי שמוסיפים עוד בקשות ותחינות, ובמרוצת הדורות הוסיפו עוד כהנה וכהנה בנוסחאות ספרד ואשכנז, וכן יש רשות לכל אדם להוסיף עוד בקשת צרכיו הפרטיים וכדומה, כי השולחן מזבח כפרה הוא, ועת רצון הוא לבקש מהשם יתברך שימלא משאלות ליבו וכו", עיין שם.

כח. ראה 'ליקוטי הלכות' ראש חודש הלכה ז' בסופה (הובא לעיל בסימן תקנא); [וראה עוד לעיל סימן קנ"ז וסימן תקנ"ב].

כט. ראה להלן (חלק ג סימן תנד) שגם הוסיף אז מוהרנ"ת ואמר לבתו חנה צירל: "יעדע אידישע טאכטער זאל אינזינען האבן ביים לעכט בענטשן: אזוי ווי זי צינדט אן דאס לעכט, אזוי זאל דעם רבינ'ס אור לייכטן אין אלע עולמות" - "שכל בת ישראל תכוין בעת הדלקת הנרות (לכבוד שבת ויום טוב): שכשם שהנרות הללו מאירים, יאיר כמו כן אורו של רבינו בכל העולמות". (רל"י).

גרויס חסד, סע מיט גרויס חסד" - (השיב מוהרנ"ת: "זה בחסד גדול, זה בחסד גדול").

ואחר כך לא דבר עמנו יותר, רק שמענו שאמר 'יברכה', וברכת המפיל', ו'חנון המרבה לסלח', ו'מקדש השבת', וברוך אתה בקדש אחד.

והענין היה בערך א שעה וחצי; והסתלקותו היה ממש בנשיקה, תוך אחר הדלקת נר של שבת קדש. ובא לקבורה במוצאי שבת קדש בכבוד גדול עד למאד אפלו מהכת המתנגדים; ותו אין להאריך בכתב, כי הרבה דברים בזה, אשר לא יספיקו כל אילי נביות.

נא ונא ידידינו אחינו, חזקו ואמצו להחזיק בית אדונינו מורנו ורבונו, וגם להזיל זהב מפיסכם להדפיס ספריו הקדושים, כי על זה הזהיר ביותר. השם יתברך ינחם אותנו וישמח את לבנו הנשברה, כאשר אתם ידעתם שכל רצונו וכספו רק לשמח בה' ובתורתו הקדושה.

פה דברי כל אנשי שלומנו מברסלב, תר"ה לפרט קטן:



ל. ראה בכוכבי אור' חלק 'חכמה ובינה' אות ט"ל (הובא לעיל בסימן קסה): "וכאשר נשמע ונראה גם בעת יציאת נשמתו הקדושה, שעד נשימה האחרונה כפל ושילש 'חנון המרבה לסלוח' פעמים אין מספר; והמגיד מראשית אחרית סיבב גם אליו קריאת השם בסודות נשגבות ועצומות, ועל כן בעניות דעתי חישבתי גם שמו הקדוש ז"ל, וראיתי כי הוא במספר 'חנון המרבה לסלוח' (500) מכוון ממש; וגם הוא (כמו שמו של רביה"ק) מתחיל ומסיים בנו", כי על ידי רבינו ז"ל זכה גם הוא למה שזכה, וכאשר אנו רואים שרבינו ז"ל בעצמו צירף אותו במאמרו הקדוש ('ימי מוהרנ"ת' ח"ב סימן לב): "נחמן נתן לאכט אויס דער גאנצער וועלט" - ("נחמן נתן שוחק מכל העולם"); וראה עוד לעיל סימן תקנ"ד.